

کُرانه‌های مَکران

دروازه‌ی ورود به اقیانوس هند

پژوهش و نگارش: دکتر ایرج افشار (سیستانی)

دفتر پژوهش‌های نظری و مطالعات راهبردی

نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه : افشار سیستانی، ایرج، ۱۳۱۹ -
 عنوان و نام : کرانه‌های مکران دروازه‌ی ورود به اقیانوس هند/ پژوهش و نگارش ایرج افشار)
 پدیدآور : سیستانی.
 مشخصات نشر : تهران: ارتش جمهوری اسلامی ایران، نیروی دریایی، دفتر پژوهشهای نظری و مطالعات راهبردی، ۱۳۹۵.
 مشخصات ظاهری : ۶۱۹ ص.
 شابک : 978-600-6099-72-9
 وضعیت فهرست نویسی : فیفا
 موضوع : مکران
 موضوع : Makran (Iran)
 شناسه افزوده : ایران. ارتش. نیروی دریایی. دفتر پژوهشهای نظری و مطالعات راهبردی
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۵ /DSR۲۱۴۱/لف ۴۷ک
 رده بندی دیویی : ۷۳۵/۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی : ۴۴۶۷۰۰۷

دفتر پژوهش‌های نظری و مطالعات راهبردی
 نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران

پژوهش و نگارش: دکتر ایرج افشار (سیستانی)

ناظر چاپ: علی فرهادی

طراحی جلد: فرزاد بهادری‌فر

صفحه آرا: ابوالفضل ارشادی

بازخوانی مطالب: اسدالله جابریان

چاپ و صحافی: فرماندهی آماد و پشتیبانی نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

شابک: 978-600-6099-72-9

نشانی ناشر: تهران، میدان رسالت، انتهای خیابان نیروی دریایی، انتشارات دفتر پژوهش‌های نظری و مطالعات راهبردی

نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران. تلفن: ۷۷۲۲۶۰۴۴

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است. هرگونه بهره‌برداری از متن و تصاویرهای کتاب با ذکر
 مأخذ بلامانع است، اما الگوبرداری، مشابه‌سازی، نسخه برداری، چاپ و تکثیر، زیراکس،
 بازنویسی، ضبط کامپیوتری، تهیه CD بدون اجازه‌ی نویسنده این کتاب ممنوع و متخلف به
 موجب بند پنجم از ماده‌ی دوم قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد
 قانونی قرار می‌گیرند.

همان طوری که همه‌ی ما می‌دانیم، دریا برای یک کشور، یک فرصت بزرگ برای پیشرفت و حفظ منافع ملی است. فوائد دریا برای یک کشور و یک ملت، فوائد راهبردی است؛ فوائد بزرگ و کلان است. کسانی با تسلط بر دریا و دریانوردی در طول قرن‌های پی‌درپی - تقریباً در طول چهار قرن - توانستند قدرت بین‌المللی خودشان را تا سرزمین‌های دوردست گسترش دهند.

فرماندهی معظم کل قوا^۱ مدظلہ العالی - بندر عباس - ۱۳۹۰/۰۵/۰۱

محیط یکی از مهم‌ترین زمینه‌های تأمین امنیت، تهیه نیازمندی‌ها و کسب قدرت است به طوری که از دی‌بار توجه به اقلیم، جغرافیا و آمایش سرزمینی و پراکنش هدفمند جمعیت، سازمان‌دهی کانون‌های تهدید یا فرصت‌ساز، مناطق و نقاط استراتژیک، در اندیشه‌های قدرت محور استعمارگران جایگاه برجسته‌ای داشته است و ژئوپلیتیک سنتی که بر محور جغرافیا و سرزمین بنا شده، هنوز در شکل‌گیری الگوهای نظام بین‌الملل اثرگذار است.

محیط؛ صرفاً، درون مایه‌ی طبیعی ندارد و در شکل‌گیری آن عوامل مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و طبیعی نقش دارند. ورود عناصر جغرافیا به درون تمامی گفتمان‌های امنیتی از جمله نکات دیگه‌ای است که اهمیت این رویکرد را نشان می‌دهد به گونه‌ای که شاهد پردازش مفاهیمی چون جغرافیای سیاسی یا ژئوپلیتیک، جغرافیای فرهنگی یا ژئوکالچر، جغرافیای اقتصادی یا ژئواکونومیک و راهبردهای جغرافیایی یا ژئواستراتژی در حوزه سیاست، فرهنگ، اقتصاد و مدیریت استراتژیک هستیم که هر یک در بردارنده بعدی از توانمندی جغرافیا برای ایصال نقش در معادلات امنیتی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و استراتژیک است. از این رویکردهای راهبردی، پژوهش‌های زیست‌محیطی و مسائل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی متجرب بر آن در مطالعات سیاسی و امنیتی، جایگاه ویژه‌ای یافته است.

گسترده‌گی و پیوستگی بدنه‌های آب در سطح کره زمین یک سیستم پیوسته تحرک ایجاد کرده است این سیستم پیوسته‌ی تحرک از طریق نه گذرگاه راهبردی به هم متصل می‌شوند که چهار گذرگاه راهبردی در شمال اقیانوس هند واقع شده و دروازه‌های ارتباط دریایی اقیانوس هند تلقی می‌شوند. فرماندهی معظم کل قوا در این باره می‌فرماید: «آن‌هایی که این دروازه (ارتباط با دریاهای آزاد) را ندارند، مثل اینکه در زندان هستند. شما می‌شناسید کشورهای بزرگ و قدرتهایی را در دنیا که همه چیز دارند غیر از یک ساحل مطمئن و یک دریای آزاد یا راه به یک اقیانوس.»

برابر نظریه‌های ژئوپلیتیک، اقیانوس‌ها در شکل‌گیری قدرت دریایی و تولید قدرت جهانی و کنترل قدرت بری موثر هستند، شرط اصلی برای تسلط بر جهان و ایجاد یک قدرت جهانی، کنترل بر دریاهای است و قدرت‌های اقیانوسی همیشه دست بالا را خواهند داشت و

هرکس اقیانوس هند را کنترل کند، بر آسیا تسلط می‌یابد. در قرن بیست و یکم، اقیانوس هند کلید هفت دریا است و سرنوشت جهان در آب‌های این اقیانوس رقم خواهد خورد. تحولات ژئوپلیتیک مهم منطقه جنوب غرب آسیا که در ۱۵ کشور این منطقه روی داده است نشان از تجزیه واحدهای سیاسی دارای وزن ژئوپلیتیک اثرگذار در منطقه، برای مهار قدرت‌های منطقه‌ای از جمله ایران است؛ که با داشتن ۲ هزار و ۱۸۸ کیلومتر مرز دریایی به هم پیوسته در سواحل خلیج فارس، تنگه‌ی هرمز و سواحل مکران از بالاترین ظرفیت اقتصاد آبی و امکان تولید اقتصادی در جنوب کشور برخوردار است. بدون شک توسعه‌ی سواحل مکران، کلید احیاء قدرت دریایی و اقتصاد دریایه‌ی کشور است. فرماندهی معظم کل قوا؛ در فرازی از تدابیرشان می‌فرمایند: «کشور ما یک کشور دریایی است. واقعش هم همین است دیگر، متصل به اقیانوس و دارای دریا، آن هم دریایی به این حساسیت چه خلیج فارسش، چه دریای عمان و بقیه بخش‌ها و مراکز که این قدر این منطقه را - ساس کرده است.»

امروزه نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران با درک این واقعیت‌ها و به‌منظور اجرای تدابیر راهبردی امر مسلمین جهان و فرماندهی معظم کل قوا، با وجود تمامی محدودیت‌ها در محرومیت‌های منطقه، محور و میدان‌دار توسعه‌ی سواحل مکران و پیش‌تاز تغییر آمایش سرزمینی است که خلاصه‌ی اهم فعالیت‌های این نیرو به‌شرح زیر قابل برشماری است:

- پیگیری مستمر و همکاری در توسعه‌ی تخصص‌های فرهنگی، رفاهی، اجتماعی و رفع محرومیت با ایجاد زیرساخت‌های سفر برای افزایش نیروی انسانی شاغل و خانواده‌ها در سواحل مکران

- تبیین و ارائه‌ی نظریه‌ی بازگشت به دریا برای نفتان‌سازی توسعه‌ی دریامحور کشور مبتنی بر تدابیر فرماندهی معظم کل قوا

- پیگیری مستمر و همکاری در توسعه‌ی ظرفیت‌های حمل و نقل عمومی، بازسازی و ایجاد خطوط مواصلات زمینی، پل‌ها، توسعه‌ی فرودگاه‌ها، برقراری پروازها، تامین و توسعه‌ی زیرساخت‌های اولیه (آب شرب، برق، خدمات درمانی و بهداشتی و ...) و توسعه‌ی سازه‌های دریایی

- توسعه‌ی ظرفیت‌های آموزشی هنرستان‌ها و مدارس دریایی سواحل جنوب شرق کشور و برگزاری اردوهای متعدد جهادی، علمی، هنری، فرهنگی

- همکاری در بازنگری و تالیف کتب درسی به‌منظور معرفی ظرفیت‌های بکر دریا، سواحل، جزایر، تالاب‌ها، خورها، رودخانه‌ها و بنادر و برگزاری همایش‌های مختلف با موضوع اهمیت سواحل، دریا و دریانوردی و توسعه سواحل مکران

- دعوت از فرهیختگان و اندیشمندان برجسته‌ی ایران‌شناسی برای تالیف آثار ماندگار جغرافیای تاریخی، جغرافیای طبیعی، جایگاه ژئوپلیتیک، امنیتی و دفاعی سواحل مکران و تبدیل دانش ایشان به سرمایه‌ی سازمانی قابل ذخیره، انتقال و اشتراک که کتاب

حاضر، به عنوان اثری فاخر از اندیشمند گرامی جناب آقای دکتر ایرج افشار سیستمی نمونه‌ی برجسته‌ی آن است.

- حضور مقتدرانه‌ی ناوگروه‌های رزمی در منطقه‌ای با وسعت ۱/۳ برابر وسعت ج.ا. ایران در اقیانوس هند، خلیج عدن، دریای سرخ، تنگه‌ی مالاکا، تا مدار ۱۰ درجه‌ی شمالی و ۷ برابر منطقه‌ی مأموریت قبلی این نیرو در ناوگان جنوب

- اعزام بیش از ۴۶ ناوگروه رزمی برای تأمین خطوط مواصلاتی دریایی کشور در دریاهای آزاد و ۶ ناوگروه صلح و دوستی تاکنون، که ضمن مبارزه با پدیده دزدی دریایی، موجب افزایش عمق راهبردی کشور، نمایش اقتدار جمهوری اسلامی و ایجاد امتدادهای عمقی برای نظام ج.ا.ا. در اقیانوس‌ها شده است.

- پیگیری مستمر و همکاری در حمایت دولت از سرمایه‌گذاری و افزایش تولید ثروت ملی در مناطق کمتر توسعه یافته و روستایی. تعیین نقش ملی در مناطق، استان‌ها، نواحی و سواحل و جزایر کشور در برنامه ششم توسعه کشور از طریق مجلس شورای اسلامی، دولت ج.ا.ا. و شورای عالی امنیت ملی

ولی امر مسلمین جهان و فرماندهی معظم کل قوا در فرازی از تدابیرشان می‌فرمایند: «ما در آغاز یک راه هستیم. این راه عبارت است از راه رسیدن و دستیابی به جایگاه ممتاز متناسب با ایران اسلامی، ایران تاریخی، ایران بزرگ در امر دریا؛ ما می‌خواهیم به این نقطه برسیم؛ ... به اهمیت کار خودتان توجه کنید! شما مردانی هستید که می‌خواهید این راه را باز کنید، می‌خواهید این مسیر را، آن آینده را، این مطلوب را تحقق ببخشید، مسؤولیت بزرگی است، این خیلی کار بزرگی است.»

و در فراز دیگری می‌فرمایند «این کشور دریایی حتماً احتیاج به یک نیروی دریایی برجسته و ممتاز دارد و این حتماً به دست خواهد آمد در آینده این کار شما جوانان عزیز هستید که در این سواحل طولانی استقرار دارید، برای شما دعا می‌کنم و امیدوارم که شما جوانان نیروی دریایی بتوانید یک نیروی دریایی‌ای بسازید که بر شأن ملت ایران باشد. ان شاء الله

فرمانده نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران

دریادار دکتر حبیب ... سیاری

بخش اول: جغرافیای طبیعی کرانه‌های مکران

فصل اول: جایگاه جغرافیایی و طبیعی سیستان و بلوچستان.....	۴۱
۱- جایگاه جغرافیایی استان.....	۴۱
۱-۱- جایگاه جغرافیایی مکران.....	۴۲
۱-۲- جایگاه جغرافیایی سیستان.....	۴۴
فصل دوم: جایگاه جغرافیایی و طبیعی هرمزگان.....	۴۵
فصل سوم: پیدایی مکران و کرانه‌های آن، زمین‌شناسی، زلزله خیزی، گسل‌ها و خاکها.....	۴۹
۱- پیدایی دریای مکران و کرانه‌های آن.....	۴۹
۲- زمین‌شناسی.....	۵۰
۲-۱- چینه‌های زمین.....	۵۱
۲-۲- سنگ‌های آذرین و دگرگونی.....	۵۱
۲-۳- توپوگرافی و ژئومورفولوژی.....	۵۲
۲-۳-۱- بلندی‌های شمال.....	۵۲
۲-۳-۲- بلندی‌های مرکزی.....	۵۳
۲-۳-۳- بلندی‌های جنوبی.....	۵۴
۳- زلزله خیزی و گسل‌ها.....	۵۴
۳-۱- گسل فنوج.....	۵۴
۳-۲- گسل رونان.....	۵۵
۳-۳- گسل کهیر.....	۵۵
۳-۴- گسل قصرقند.....	۵۶
۳-۵- گسل جازموریان.....	۵۶
۳-۶- گسل بشاگرد.....	۵۶
۳-۷- گسل میناب.....	۵۶
۳-۸- گسل کرانه‌ی مکران.....	۵۷
۴- کارکردهای زمین ساختی و ژئومورفولوژیک کرانه‌ای.....	۵۹

- ۵- رسوب‌های کرانه‌ای ۶۰
- ۶- ژئومورفولوژی کف دریای مکران ۶۱
- ۷- خاک ۶۶
- ۷-۱- پهنه‌ی زمین‌های مکران ۶۶
- ۷-۲- پهنه‌ی زمین‌های جازموریان ۶۷
- فصل چهارم: ناهمواری‌ها و ویژگی‌های اقلیمی و آب و هوا ۷۱
- ۱- ناهمواری‌ها ۷۱
- ۱-۱- کوه‌ها ۷۱
- ۱-۱-۱- تفتان ۷۲
- ۱-۱-۲- بزمان ۷۳
- ۱-۱-۳- بش‌گرد ۷۴
- ۱-۱-۴- سیاه‌کوه ۷۴
- ۱-۱-۵- ملک‌سیا ۷۵
- ۱-۲- دشت‌ها ۷۵
- ۱-۲-۱- دشت سیستان ۷۵
- ۱-۲-۲- تفتان ۷۵
- ۱-۲-۳- سرتختی و چاه‌هاشم ۷۷
- ۱-۲-۴- بمپور ۷۷
- ۱-۲-۵- قصرقند ۷۷
- ۱-۲-۶- نیکشهر ۷۸
- ۱-۲-۷- کهیر ۷۸
- ۱-۲-۸- چاه‌خان - بنت ۷۸
- ۱-۲-۹- کرانه‌ای ۷۸
- ۲- ویژگی‌های اقلیمی و آب و هوا ۷۹
- ۲-۱- سیستان ۷۹
- ۲-۲- مکران ۸۰
- ۲-۲-۱- خوش‌آب و هوا ۸۱
- ۲-۲-۲- معتدل ۸۲

۸۲	۲-۲-۳- گرمسیر
۸۳	۲-۲-۴- کرانه‌ای
۸۴	۲-۲-۵- بادها
۸۷	فصل پنجم: حوضه‌های آبریز، رودها، تالاب‌ها و چشمه‌ها
۸۷	۱- حوضه‌های آبریز منطقه
۸۷	۱-۱- حوضه‌ی آبریز هیرمند
۸۸	۱-۲- حوضه‌ی آبریز کویر مرکزی
۸۸	۱-۳- حوضه‌های آبریز ماشکید
۸۸	۱-۴- حوضه‌ی آبریز جازموریان
۸۹	۱-۵- حوضه‌ی آبریز دریای مکران
۸۹	۲- رودهای منطقه
۹۰	۲-۱- رودهای سیستان
۹۰	۲-۱-۱- رود هیرمند
۹۲	۲-۱-۲- فراه رود
۹۲	۲-۱-۳- هاروت رود
۹۲	۲-۱-۴- خاش رود
۹۲	۲-۱-۵- رود شور
۹۲	۲-۱-۶- رودشیله
۹۲	۲-۲- رودهای مکران
۹۲	۲-۲-۱- تلخ آب
۹۳	۲-۲-۲- ماشکید
۹۳	۲-۲-۳- بمپور
۹۴	۲-۲-۴- سرباز
۹۴	۲-۲-۵- کاجو
۹۵	۲-۲-۶- کهیر
۹۵	۲-۲-۷- رابج
۹۵	۲-۲-۸- پیشین
۹۵	۲-۲-۹- باهو

۹۵	۲-۲-۱۰- لادیز
۹۵	۲-۲-۱۱- گزو
۹۶	۲-۲-۱۲- جگین
۹۶	۲-۲-۱۳- میناب
۹۶	۲-۲-۱۴- حسن لنگی
۹۸	۲-۲-۱۵- گیرو
۹۸	۳- تالاب‌ها
۹۸	۳-۱- هامون
۹۸	۳-۲- رَمورمان
۹۹	۳-۳- مان‌کل
۹۹	۳-۴- چاه غیبی
۹۹	۳-۵- سه دریا
۹۹	۳-۶- لیپار
۹۹	۳-۷- صورتی
۱۰۱	۳-۸- لولکدان
۱۰۱	۳-۹- هورباهو
۱۰۱	۴- چشمه‌های آب معدنی
۱۰۲	۴-۱- پوزه باغ
۱۰۲	۴-۲- کنتی گل مورتی
۱۰۴	۴-۳- آب‌ترش
۱۰۴	۴-۴- حرمک
۱۰۴	۴-۵- هودیای گل مورتی
۱۰۴	۴-۶- بزمان
۱۰۴	۴-۷- تَنک
۱۰۵	۴-۸- خاجاب
۱۰۷	فصل ششم: پدیده‌های جغرافیایی، پوشش گیاهی و زندگی جانوری
۱۰۷	۱- گل‌فشان‌ها
۱۰۸	۱-۱- درابول خاوری
۱۰۸	۱-۲- درابول باختری

۱۰۹	۱-۳- سنگاری
۱۰۹	۱-۴- سیصاد
۱۰۹	۱-۵- سند میرسوبان
۱۰۹	۱-۶- تلاب
۱۱۰	۱-۷- بیرگل
۱۱۰	۱-۸- بُر بُرک
۱۱۱	۱-۹- عین
۱۱۱	۱-۱۰- ناپگ
۱۱۲	۱-۱۱- آب دا ناشی
۱۱۲	۲- غارها
۱۱۲	۲-۱- آب چکل
۱۱۳	۲-۲- حشانی
۱۱۳	۲-۳- دره‌ی نگاران
۱۱۳	۲-۴- زهندو
۱۱۳	۲-۵- گوانامگ
۱۱۴	۲-۶- لادیز
۱۱۴	۳- پوشش گیاهی
۱۱۷	۳-۱- نخل
۱۱۸	۳-۲- کهور ایرانی
۱۱۸	۳-۳- داز
۱۱۹	۳-۴- مسواک
۱۱۹	۳-۵- خنا
۱۱۹	۳-۶- انبه
۱۱۹	۳-۷- اتریپلکس
۱۲۰	۳-۸- خریزه‌ی درختی
۱۲۰	۳-۹- چریش
۱۲۰	۳-۱۰- گواوا
۱۲۱	۳-۱۱- شیرین بیان
۱۲۱	۳-۱۲- مانگرو

۱۲۴	۳-۱۳-چندل
۱۲۴	۳-۱۴-درختان و گیاهان دیگر
۱۲۵	۴-زندگی جانوری
۱۲۶	۴-۱-آبزیان
۱۲۶	۴-۱-۱-ماهی ها
۱۲۸	۴-۱-۲-خرچنگ
۱۲۸	۴-۲-خرندگان
۱۲۸	۴-۲-۱-تمساح
۱۳۰	۴-۲-۱-لاپشت
۱۳۰	۴-۲-۱-سوسماران
۱۳۱	۴-۲-۲-ماها
۱۳۲	۴-۳-پرندگان
۱۳۲	۴-۴-پستانداران
۱۳۲	۴-۴-۱-خرس سیاه
۱۳۳	۴-۴-۲-سنجاب بلوچی
۱۳۴	۴-۴-۳-جربیل بلوچی
۱۳۴	۴-۴-۴-پستانداران دیگر
۱۳۵	۴-۵-دو زیستان
۱۳۵	۴-۶-نهنگ

بخش دوم: نام و پیشینه تاریخی منطقه مکران و کرانه های آن

۱۴۱	فصل اول: نام منطقه مکران و کرانه های سیستان و بلوچستان و هرمزگان
۱۴۷	فصل دوم: پیشینه تاریخی منطقه مکران
۱۴۷	۱-پیشدادی و کیانی
۱۴۸	۲-ماد
۱۴۸	۳-هخامنشی
۱۵۱	۴-مقدونی
۱۵۱	۵-اشکانی
۱۵۳	۶-ساسانی

۱۵۴	۷- اسلامی
۱۵۵	۸- طاهری
۱۵۷	۹- صفاری
۱۵۷	۱۰- سامانی
۱۵۹	۱۱- دیلمی
۱۶۰	۱۲- غزنوی
۱۶۰	۱۳- سلجوقی
۱۶۱	۱۴- خوارزمشاهی
۱۶۲	۱۵- مغول
۱۶۳	۱۶- مظفری
۱۶۳	۱۷- تیموری
۱۶۵	۱۸- قراقویونلو
۱۶۶	۱۹- آق قویونلو
۱۶۷	۲۰- صفوی
۱۶۹	۲۱- افشار
۱۶۹	۲۲- زند
۱۷۰	۲۳- قاجار
۱۷۲	۲۴- پهلوی
۱۷۳	۲۵- جمهوری اسلامی ایران

بخش سوم: جغرافیای طبیعی و تاریخی دریای مکران

۱۷۹	فصل اول: جغرافیای طبیعی دریای مکران
۱۷۹	۱- دریای مکران و پیدایی آن
۱۸۰	۲- جایگاه جغرافیایی
۱۸۲	۳- حوضه آبریز
۱۸۲	۳-۱- حوضه آبریز دریای مکران در سیستان و بلوچستان
۱۸۲	۳-۱-۱- نیکشهر
۱۸۳	۳-۱-۲- سرباز
۱۸۳	۳-۱-۳- نهنگ
۱۸۳	۳-۱-۴- رود دشت

۱۸۳	۳-۲- حوضه‌ی آبریز دریای مکران در استان هرمزگان
۱۸۳	۳-۲-۱- میناب
۱۸۴	۳-۲-۲- رود شمیل
۱۸۵	۳-۲-۳- گیرو
۱۸۵	۳-۲-۴- رودهای دیگر
۱۸۵	۴- آب و هوا
۱۸۵	۵- سرچشمه‌های طبیعی
۱۸۷	فصل دوم: نام دریای مکران
۱۸۸	۱- دوران باستان
۱۸۹	۲- دوران اسلامی
۱۹۷	۳- از دوران صفوی تا بعد
۱۹۹	۴- نام و دریای مکران و خلیج فارس
۲۰۳	فصل سوم: پیشینه‌ی تاریخی دریای مکران
۲۰۳	۱- دوران باستان
۲۰۳	۱-۱- پیشدادی و کیانی
۲۰۵	۱-۲- عیلامی
۲۰۵	۱-۳- ماد
۲۰۵	۱-۴- هخامنشی
۲۰۷	۱-۵- مقدونی
۲۰۸	۱-۶- اشکانی
۲۰۹	۱-۷- ساسانی
۲۰۹	۲- پس از دوران باستان
۲۰۹	۲-۱- اسلامی
۲۱۱	۲-۲- دیلمی
۲۱۳	۲-۳- سلجوقی
۲۱۳	۲-۴- اتابکان فارس
۲۱۴	۲-۵- تیموری
۲۱۴	۲-۶- پرتغالی و صفوی
۲۱۹	۲-۷- افشار

۲۱۹	۸-۲-زند
۲۱۹	۹-۲-قاجار
۲۲۱	۱۰-۲-پهلوی
۲۲۴	۱۱-۲-جمهوری اسلامی ایران

بخش چهارم: جایگاه ژئوپلیتیک، استراتژیک، امنیتی و دفاعی دریای مکران و کرانه‌های آن

۲۲۷	فصل اول: جایگاه ژئوپلیتیک، استراتژیک
۲۲۷	۱- جایگاه ژئوپلیتیک
۲۳۱	۲- جایگاه استراتژیک
۲۳۳	فصل دوم: جایگاه امنیتی و دریایی
۲۳۳	۱- جایگاه امنیتی
۲۳۴	۱-۱- توسعه‌ی پایدار
۲۳۷	۱-۲- امنیت پایدار
۲۳۸	۱-۲-۱- توسعه‌ی محور شرق
۲۳۸	۱-۲-۲- منطقه‌ی آزاد تجاری صنعتی اَبهار
۲۴۰	۱-۲-۳- بازارچه‌های مرزی
۲۴۲	۱-۲-۴- گردشگری
۲۴۲	۱-۲-۵- رسانه‌ها
۲۴۳	۱-۲-۶- راهبردهای امنیتی
۲۴۶	۲- جایگاه دفاعی
۲۴۶	۱-۲- جغرافیایی
۲۴۷	۲-۲- قوم‌ها
۲۴۹	۲-۲-۳- بدافند غیرعامل
۲۵۰	۲-۲-۴- سازه‌ی دفاعی
۲۵۲	۳- راهبردهای دفاعی

بخش پنجم: ساختار اجتماعی - سیاسی و فرهنگی - اقتصادی

۲۵۷	فصل اول: تمدن و شهرنشینی در مکران
۲۵۷	۱- پیشینه‌ی تمدن
۲۵۷	۱-۱- تمدن انسانی

۲۵۸	۱-۲- دوره‌های تمدنی
۲۶۱	۲- شهرنشینی
۲۶۲	۲-۱- بمپور
۲۶۴	۲-۲- دامن
۲۶۶	۲-۳- خوراب
۲۶۸	۲-۴- چاه حسینی
۲۶۸	۲-۵- شهرهای دیگر
۲۷۱	فصل دوم: ساختار اجتماعی و سیاسی
۲۷۱	۱- قاجاق
۲۷۲	۱-۱- تلا، موخت
۲۷۳	۱-۲- اسنان ریایی
۲۷۴	۱-۳- بی‌کاری
۲۷۵	۱-۴- بی‌سوادی
۲۷۵	۱-۵- اعتیاد و مواد مخدر
۲۸۱	فصل سوم: ساختار فرهنگی و اقتصادی
۲۸۱	۱- ساختار فرهنگی
۲۸۵	۲- ساختار اقتصادی
۲۸۶	۲-۱- کشاورزی
۲۸۶	۲-۲- شیلات
۲۸۶	۲-۳- صنایع دریایی
۲۸۸	۲-۴- صنایع شیلات
۲۸۸	۲-۵- صنعت ترانزیت و حمل و نقل
۲۸۹	۲-۶- بازرگانی
۲۹۱	۲-۷- گردشگری
۲۹۵	۲-۸- کانی‌ها
۲۹۵	۲-۹- هنرهای سنتی و صنایع دستی
۲۹۷	۲-۹-۱- لنج‌سازی
۲۹۷	۲-۹-۲- فرش یافی
۲۹۷	۲-۹-۳- گلیم‌بافی

۲۹۷	۲-۹-۴- چادر
۲۹۸	۲-۹-۵- سفره بافی
۲۹۸	۲-۹-۶- حصیر بافی
۲۹۸	۲-۹-۷- سوزن دوزی
۲۹۸	۲-۹-۸- سکه دوزی
۲۹۹	۲-۹-۹- سفال سازی
۳۰۰	۲-۹-۱۰- خراطی
۳۰۱	۲-۹-۱۱- هنرهای سنتی دیگر
۳۰۳	<u>فصل چهارم: طایفه ها و گروه های قومی و ویژگی های قومی مردم مکران</u>
۳۰۳	۱- طایفه ها و گروه های قومی
۳۰۴	۱-۱- ایرانشهر
۳۰۴	۱-۱-۱- بخش مرکز
۳۰۴	۱-۱-۲- بخش بمپور
۳۰۴	۱-۱-۳- بخش های بزمان و دلگان
۳۰۴	۱-۲- چابهار و کنارک
۳۰۴	۱-۳- سرباز
۳۰۴	۱-۴- سراوان
۳۰۵	۱-۵- نیک شهر
۳۰۵	۱-۶- بشاگرد و جاسک
۳۰۶	۱-۷- ساختار عشایری
۳۰۷	۱-۸- کوچ نشینی
۳۰۷	۱-۸-۱- کوچ عمودی
۳۰۷	۱-۸-۲- کوچ افقی
۳۰۷	۱-۸-۳- کوچ دورانی
۳۰۸	۱-۸-۴- هامین
۳۰۸	۱-۹- بایدهای اجتماعی
۳۱۱	۲- ویژگی های قومی
۳۱۱	۲-۱- نژاد

۳۱۶	۲-۲- زبان
۳۱۹	۲-۳- منش
۳۱۹	۲-۴- باورها
۳۲۱	۲-۵- مهمان داری
۳۲۲	۲-۶- خوراک
۳۲۲	۲-۷- پوشاک
۳۲۳	۲-۸- زیورها
۳۲۴	۲-۹- منش و بزرگی
۳۲۵	۲-۱۰- نا، گذار
۳۲۵	۲-۱۱- هدیه رگزینی
۳۲۶	۲-۱۲- ختنه سوان
۳۲۶	۲-۱۳- سوگوار
۳۲۷	۲-۱۴- موسیقی سنتی
۳۲۷	۲-۱۴-۱- موسیقی محلی، کرانه‌های عامیانه
۳۲۹	۲-۱۴-۲- سازها
۳۳۰	۲-۱۵- مسکن
۳۳۰	۲-۱۵-۱- شهری
۳۳۱	۲-۱۵-۲- روستایی
۳۳۱	۲-۱۵-۳- عشایری

بخش ششم: تدبیرها و رهنمودهای مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا درباره

اهمیت دریا و توسعهی کرانه‌های راهبردی مکران و طرح‌های کلان ملی

فصل اول: تدبیرها و رهنمودهای مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا درباره اهمیت دریا و توسعهی

۳۳۷	کرانه‌های راهبردی مکران
۳۴۳	<u>فصل دوم: طرح‌های کلان ملی</u>
۳۴۴	۱- طرح‌های کلان حوزهی نفت، گاز و انرژی- وزارت نفت
۳۴۴	۲- طرح‌های کلان حوزه صنعت و معدن
۳۴۵	۳- طرح‌های کلان حوزه بازرگانی
۳۴۶	۴- طرح‌های کلان حوزه کشاورزی
۳۴۶	۵- طرح‌های کلان حوزه زیرساخت

۳۴۹	۶- طرح‌های کلان حوزه نظامی- امنیتی
بخش هفتم: پیوندهای تاریخی ایران با کشورهای منطقه	
۳۵۵	فصل اول: امارات متحده عربی
۳۵۵	۱- شبه جزیره‌ی مُسندَم
۳۵۶	۲- پیوندهای تاریخی
۳۶۳	فصل دوم: پادشاهی بحرین
۳۶۳	۱- پیدایی و جایگاه
۳۶۵	۲- پیوندهای تاریخی
۳۶۵	۱- ۲- از باستان تا دهلوی
۳۷۰	۲- ۲- پیش از انقلاب اسلامی
۳۷۱	۲- ۳- پس از انقلاب اسلامی
۳۷۷	فصل سوم: جمهوری اسلامی پاکستان
۳۷۷	۱- پیدایی و جایگاه
۳۷۹	۲- پیوندهای تاریخی
۳۸۵	فصل چهارم: جمهوری عراق
۳۸۵	۱- پیدایی و جایگاه
۳۸۷	۲- پیوندهای تاریخی
۳۹۱	فصل پنجم: عربستان سعودی
۳۹۱	۱- شبه جزیره‌ی عربستان
۳۹۱	۲- پیدایی و جایگاه
۳۹۳	۳- پیوندهای تاریخی
۳۹۹	فصل ششم: سلطان نشین عمان
۳۹۹	۱- پیدایی و جایگاه
۴۰۱	۲- پیوندهای تاریخی
۴۰۷	فصل هفتم: قطر
۴۰۷	۱- پیدایی و جایگاه
۴۰۹	۲- پیوندهای تاریخی
۴۰۹	۱- ۲- پیش از اسلام
۴۱۰	۲- ۲- پس از اسلام

۴۱۱	۲-۳- دیلمی تا تیموری
۴۱۱	۲-۴- پهلوی
۴۱۲	۲-۵- جمهوری اسلامی
۴۱۴	۲-۶- هم‌کاری‌های ایران و قطر تا امروز
۴۱۶	۲-۷- هم‌کاری‌های آینده
۴۱۹	فصل هشتم: کویت
۴۱۹	۱- پیدایی و جایگاه
۴۲۰	۲- پیوندهای تاریخی

بخش هشتم: بندرها و کرانه‌های مَکران

۴۲۷	فصل اول: بندرهای کرانه‌ی مَکران در هرمزگان
۴۳۱	۱- کوهستک
۴۳۲	۲- زیارت
۴۳۲	۳- سیریک
۴۳۴	۴- جاسک
۴۳۴	۴-۱- جایگاه جغرافیایی
۴۳۶	۴-۲- نام
۴۳۹	۴-۳- پیشینه‌ی تاریخی
۴۴۱	۴-۴- ویژگی‌های انسانی و آثار تاریخی
۴۴۲	۴-۵- کشاورزی و دام‌داری
۴۴۲	۴-۶- توانایی‌ها و کاستی‌های شیلات و کشاورزی
۴۴۲	۴-۶-۱- توانایی‌ها
۴۴۳	۴-۶-۲- کاستی‌ها
۴۴۳	۴-۶-۳- جایگاه کنونی شیلات
۴۴۵	فصل دوم: بندرهای کرانه‌ی مَکران در سیستان و بلوچستان
۴۴۶	۱- کلات
۴۴۶	۲- تنگ
۴۴۶	۳- گوردیم
۴۴۸	۴- یَرم
۴۴۹	۵- کنارک

۴۵۲	۶- تیس
۴۵۵	۷- چابهار
۴۶۰	۸- رمین
۴۶۰	۹- بریس
۴۶۱	۱۰- سایندر
۴۶۴	۱۱- گواتر

بخش نهم: اقیانوس هند و کشورهای کرانه‌ای آن

۴۶۹	فصل اول: اقیانوس هند
۴۶۹	۱- جایگاه جغرافیایی
۴۷۲	۲- پیدایش
۴۷۳	۳- پیشینه‌ی دریانوردی
۴۷۷	فصل دوم: کامنولث استرالیا
۴۷۷	۱- پیدایی و جایگاه جغرافیایی
۴۷۷	۱-۱- پیدایی
۴۷۸	۱-۲- ناهمواری‌ها
۴۷۸	۱-۳- آب‌ها
۴۷۸	۱-۴- آب و هوا
۴۷۹	۲- پیشینه و ساختار اداری و سیاسی
۴۸۳	۳- جایگاه انسانی، فرهنگی و اجتماعی
۴۸۳	۳-۱- جمعیت
۴۸۳	۳-۲- مهاجرت
۴۸۴	۳-۳- تابعیت
۴۸۴	۳-۴- زبان و خط
۴۸۴	۳-۵- دین‌ها و مذاهب‌ها
۴۸۵	۳-۶- بومی‌ها
۴۸۵	۴- اقتصاد
۴۸۶	۵- پیوندهای ایران و استرالیا
۴۸۹	فصل سوم: جمهوری فدرال هندوستان
۴۸۹	۱- پیدایی و جایگاه جغرافیایی

۴۸۹	۲- آب و هوا.....
۴۹۱	۳- آب‌ها.....
۴۹۱	۴- بخش بندی‌های کشوری.....
۴۹۱	۵- جمعیت.....
۴۹۱	۶- تبار، زبان و دین.....
۴۹۲	۷- مهاجرت.....
۴۹۳	۸- خط.....
۴۹۴	۹- پیشینه‌ی تاریخی.....
۴۹۶	۱۰- اقتصاد.....
۴۹۸	۱۱- حاکمیت سیاسی و اداری.....
۵۰۰	۱۲- پیوندهای با جمهوری اسلامی ایران.....
۵۰۳	<u>فصل چهارم: جمهوری اسلامی پاکستان</u>
۵۰۳	۱- جایگاه جغرافیایی.....
۵۰۶	۲- ویژگی‌های جمعیتی.....
۵۰۶	۳- نام و استقلال.....
۵۰۶	۴- پیشینه‌ی تاریخی.....
۵۰۹	۵- اقتصاد.....
۵۱۰	۶- فرهنگ و تمدن.....
۵۱۱	<u>فصل پنجم: جمهوری اسلامی ایران</u>
۵۱۱	۱- جایگاه جغرافیایی.....
۵۱۴	۲- نام و پیشینه‌ی تاریخی.....
۵۱۴	۲- ۱- نام.....
۵۱۵	۲- ۲- پیشینه‌ی تاریخی.....
۵۲۰	۳- بخش بندی‌های کشوری و جمعیت.....
۵۲۳	<u>فصل ششم: سلطان نشین عمان</u>
۵۲۳	۱- جایگاه جغرافیایی.....
۵۲۳	۲- جایگاه طبیعی.....
۵۲۴	۳- نام و پیشینه‌ی تاریخی.....
۵۲۷	۴- تبار، زبان و دین.....

۵۲۸	۵- بخش بندی های سیاسی
۵۲۸	۶- آموزش
۵۲۸	۷- اقتصاد
۵۳۱	فصل هفتم: عربستان سعودی
۵۳۱	۱- جایگاه جغرافیایی
۵۳۳	۲- نام و پیشینه ی تاریخی
۵۳۸	۳- ساختار اجتماعی
۵۳۸	۳- ۱- تبار
۵۳۹	۳- ۲- زبان
۵۳۹	۳- ۳- دین
۵۳۹	۳- ۴- جمعیت
۵۳۹	۴- بخش بندی های سیاسی
۵۳۹	۵- اقتصاد
۵۴۱	فصل هشتم: جمهوری یمن
۵۴۱	۱- جایگاه جغرافیایی
۵۴۱	۲- ویژگی های جمعیتی
۵۴۳	۳- اقتصاد
۵۴۳	۴- نام و پیشینه ی تاریخی
۵۴۷	فصل نهم: جمهوری جیبوتی
۵۴۷	۱- جایگاه جغرافیایی
۵۴۹	۲- ویژگی های جمعیتی
۵۵۰	۳- نام و پیشینه ی تاریخی
۵۵۲	۴- اقتصاد
۵۵۵	فصل دهم: جمهوری سومالی
۵۵۵	۱- جایگاه جغرافیایی
۵۵۶	۲- ویژگی های اجتماعی
۵۵۷	۳- نام و پیشینه ی تاریخی
۵۵۹	۴- اقتصاد
۵۶۱	فصل یازدهم: جمهوری تانزانیا

۵۶۱	۱- جایگاه جغرافیایی
۵۶۲	۲- بخش بندی های کشوری
۵۶۲	۳- پیشینه ی تاریخی
۵۶۴	۴- ویژگی های اجتماعی
۵۶۶	۵- اقتصاد
۵۶۹	فصل دوازدهم: جمهوری آفریقای جنوبی
۵۶۹	۱- جایگاه جغرافیایی
۵۶۹	۲- بخش بندی های کشوری
۵۷۰	۳- ویژگی های اجتماعی
۵۷۱	۴- نام و پیشینه ی تاریخی
۵۷۳	۵- مجلس ها و کنگره - ملی آفریقا
۵۷۳	۶- اقتصاد

بخش دهم: نمایه و منابع

۵۷۷	نمایه
۵۹۵	منابع

به نام خداوند جان و خرد کز این برتر اندیشه برنگذرد

پیشگفتار

کرانه‌های مَکَراَن در آب‌های جنوب آن، که در جنوب خاوری ایران قرار گرفته است، از کهن‌ترین سرزمین‌ها و دریاچه‌هایی می‌باشد که انسان شناخته و ساکنان آن‌ها، نخستین انسان‌هایی بوده‌اند که با فن دریانوردی آشنا شده و به کشتی‌رانی پرداختند. کشتی‌رانی و چیره‌گی بر راه آبی انگیزه‌ی بالیدن و پرورش تمدن و بازرگانی زمینی و دریایی و پیدایی دولت‌هایی نیز شده است.

کرانه‌های ایرانی دریای مَکَراَن، عبارت‌اند از: ۱) کرانه‌های ناحیه‌ی بیابان که کرانه‌ی شمال خاوری رأس‌الخلیج را شکل می‌دهد و از دلتای رود سیناب به درازای حدود ۱۴۰ کیلومتر تا رأس‌الکوه، و از آن‌جا به درازای حدود ۴۸ کیلومتر تا بندر جاسک کشیده شده‌اند، ۲) کرانه‌های منطقه‌ی مَکَراَن است، که از جاسک تا بندر گبائر، به درازای ۳۹۰ کیلومتر در راستای خاور و جنوب خاوری درازا دارد.

این کرانه‌ها و آب‌های جنوب آن، از ۳ هزار پ.م، به عنوان راه پیوندی و پهنه‌ی تلاش و مبارزه‌ی مردم روزگار باستان، وارد تاریخ‌نگاری‌ها شده و سده‌ها از بندرها و جزیره‌های منطقه، برای اسکان و کشتی‌رانی و فرمان‌روایی بر کرانه‌ی دریای مَکَراَن و بازرگانی با هند باختری و دره‌ی نیل بهره‌گیری می‌کردند.

منطقه و کرانه‌های مَکَراَن بخشی از آسیای جنوب باختری است و آسیای جنوب باختری حوزه‌ی جغرافیایی بزرگی است، که همسایگی و دوری هم اندازه‌ای از قاره‌های اروپا، آسیا و آفریقا دارد و از دیدگاه طبیعی و چشم‌انداز جغرافیایی و سرزمینی، همانند پلی بزرگ

منطقه‌ی استوایی هندوستان و گرم و خشک عربستان و بیابان آفریقا و آسیای صغیر را به مناطق معتدل جنوب روسیه پیوند می‌دهد.

کرانه‌های مکران در مرکز خاورمیانه‌ی خاوری قرار گرفته و آب‌های جنوب آن، توانگرترین آبراه جهان و پدیده‌ی سومین دوره‌ی زمین‌شناسی با میلیون‌ها سال دیرینگی است، که به عنوان منطقه‌ی ژئواستراتژیک، ژئوپولیتیک و ژئواکونومیک در ادبیات سیاسی، اقتصادی و نظامی جهان، جایگاه ویژه‌ای را ویژه‌ی خود ساخته است و از دیرباز خاستگاه کهن‌ترین نمودهای فرهنگ ایرانی بوده و بیش از ده هزارسال، همواره پایدار مانده و آثار ارزشمند تمدن و فرهنگ این کرانه‌های ایرانی، در سراسر آن نمایان است.

جنوب خاور ایران که کرانه‌های مکران را نیز در بر گرفته است، کانون گرد هم‌آیی‌های شهرنشینی و پل بین آسیای باختر با هند و چین و گذرگاه کاروان‌های بزرگ بازرگانی، از جمله راه‌های زمینی و دریایی ابریشم و ادویه بوده است. هم‌چنین به انگیزه‌ی داشتن جایگاه ویژه‌ی جغرافیایی و طبیعی شرایط ویژه‌ی سرزمینی و آب‌وهوایی و جایگاه ویژه‌ی سیاسی، ارزش ویژه‌ای از دید استراتژیک دارد. در هم‌گلوگاه شبه قاره‌ی هند و خاور دور به شمار می‌رود و کرانه‌های ارزشمند آن، دروازه‌ی ورود به اقیانوس هند است. منطقه‌ی مکران و کرانه‌های آن از دید دسترسی به کشورهای آسیایی و استراتژی به سرزمین‌های خاورمیانه، ارزش نظامی و استراتژیک بسیار دارد. کرانه‌های آن، به ویژه بندرهای چابهار، کنارک، جاسک و سیریک از دید کشورهای منطقه، به انگیزه‌ی قرار گرفتن در اعانای راه‌های زمینی و قرار گرفتن در جای برخورد ابر قدرت‌ها، با نگرش به جایگاه ژئوپولیتیک آن‌ها، از دید جایگاه سیاسی، اقتصادی و نظامی ویژه‌ای را به دست آورده‌اند.

کرانه‌های مکران با دارا بودن توانایی‌های ژئوپولیتیک بسیاری چون امنیت، دسترسی، پیوندهای منطقه‌ای و جهانی، دارای کارکردهای تولیدکننده‌ی توان در کشور است که با وجود دارا بودن توانمندی‌های منحصربه‌فرد، تاکنون بهره‌برداری بایسته از توانایی‌های آن انجام نشده است، در حالی که توسعه‌ی آینده‌ی کشور با نگرش به جایگاه جغرافیایی و کرانه‌های دریای مکران وابسته به طراحی سیاست‌های کارآمد و بهره‌گیری بهینه از کارکردهای این منطقه از کشور است.

دریای مکران که از بازوان اقیانوس هند است، با آن‌که در پیمایش تاریخ خاورمیانه ارزشمندترین راه بازرگانی میان خاور و باختر جهان بوده و جلوه‌گاه بسیاری از سرافرازی‌های ملی، تاریخی و فرهنگی گذشته‌ی ما می‌باشد و امروز نیز به جای شاه‌رگ زندگی اقتصادی و سیاسی

ایران است، با این همه، از دیدگاه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، بر بسیاری از مردم میهن ما ناشناخته است و هنوز هم بسیاری ایرانیانی که نه با گذشته‌ی آن آشنایی دارند و نه ارزش اقتصادی و سیاسی حالا و آینده‌ی آن را، آن گونه که باید، دریافته‌اند. در حالی که همه جای دریای پارس، چه در دریای مکران و چه در خلیج فارس، رخنه و اثر ایرانی بودن نمایان است. با همه‌ی این ریشه‌یابی‌ها، از سوی ما ایرانی‌ها، گام‌های بایسته در راه بهره‌برداری از دارایی‌ها برداشته نشده است. ایرانی هیچ گاه نمی‌تواند خود را از این منطقه که شاه‌رگ زندگی اقتصادی و سیاسی کشورش می‌باشد، جدا بداند و امروز بیش از هر زمان، خود را وابسته بدان یافته و می‌خواهد که از دهش‌های بسیارش بهره‌مند گردد.

گام‌هایی در راه دستیابی به این آرمان ملی و آرزوی هر ایرانی برداشته شده، ولی گام‌های بسیار دیگر در پیش است که باید برداشته شود.

کرانه‌های دریای مکران در استان‌های سیستان و بلوچستان و هرمزگان، امروز با تلاش صادقانه‌ی خدمت‌گزاران به این منطقه به ویژه نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران، استانداری‌های سیستان و بلوچستان و هرمزگان، وزارتخانه‌های وابسته، گام‌های بلند و شگفت‌انگیزی در راستای سازندگی و آبادی، در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، زیرساختی، تولیدی، پیوندی و تربیتی برداشته است. بنابراین شناخت علمی مناطق یاد شده و کوشش‌های گوناگون، به ویژه عمران و آبادی و زندگی در آن بایسته است و این اثر تلاشی در ارایه‌ی این شناخت است.

در پایان از امیر دریادار دکتر حبیب‌الله سیاری، فرماندهی فرهیخته و گرمی نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران که از من خواستند این مهم را انجام دهم سپاس‌گزارم، از هم‌کاری‌های ارزنده جناب ناخدایکم ستاد ناصرالدینی، جناب ناخدایکم ستاد حمید رامین شایگان، جناب ناخدایکم ستاد اسدالله جابریان و جناب ناخدا دوم محسن رحمانی سپاس‌گزارم و هم‌کاری‌های مدیر انتشارات و کارکنان سخت‌کوش حروف نگاری، طراحی، تولید، لیتوگرافی، چاپ و جلدسازی این اثر نیز سپاس‌گزارم.

ایرج افشار سیستانی

تهران ۱۳۹۶

Afsharsistani@yahoo.com